

УДК 82.091:[821.111+82.161.2:141.72-043.2] (045) “18/19”

DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-14

ДУБІНІНА К. А.

Хмельницький національний університет

ФЕМІНІЗМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЯВУ В УКРАЇНСЬКІЙ (порівняльний аналіз на прикладі творчості Вірджинії Вулф та Лесі Українки)

У статті на основі порівняльно-історичного, історико-культурного, філософського, біографічного методів дослідження розглянуто проблему природи англійського та українського фемінізму в літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст., визначено особливості цього явища в обох культурних парадигмах.

Виявлено та підтверджено, що фемінізм як явище є принципом, що визначає духовний розвиток суспільства, зрілість епохи і це дає змогу побачити історичні традиції, ментальність націй та країн. Тож для найбільш чіткого окреслення питання та виявлення особливостей, проаналізовано творчість Вірджинії Вулф як яскравої представниці феміністичної літератури та Лесі Українки як однієї з найпрогресивніших українських письменниць свого часу. На основі їхньої творчості описано та окреслено природу, ознаки, особливості англійського фемінізму в літературі і проведено паралелі з українською: що поєднує та відрізняє дві культурні парадигми.

Ключові слова: фемінізм, стать, гендер, рівність, модернізм, потік свідомості, феміністична література, феміністична ідея, Феміністичний рух.

DUBININA K.

Khmelnitskyi National University

FEMINISM IN THE BRITISH LITERATURE OF THE END OF XIX-TH – BEGINNING OF XX-TH CENTURIES; ITS MANIFESTATION FEATURES IN UKRAINIAN LITERATURE (comparative analysis based on the examples from Virginia Woolf and Lesya Ukrayinka works)

The article goes through the problem of British and Ukrainian feminism nature in the literature of the end of XIX-th – beginning of XX-th centuries basing on comparative, historical, cultural, philosophic and biographical research methods; determining the phenomenon's peculiarities within both cultural paradigms.

It is determined and proven that the feminism as a phenomenon is a principle which determines society's spiritual development, the epoch maturity and allows one to see historical traditions as well as mentality of nations and countries. So for the most distinct problem's outline and its peculiarities definition we have analyzed works by Virginia Woolf as a bright representative of the feminist literature and works by Lesya Ukrayinka as one of the most progressive writers of her time.

It is determined and proven that features and peculiarities of feminism in British and Ukrainian literatures of the end of XIX-th – beginning of XX-th centuries are: they both were developing under the influence of similar social and cultural tendencies which proves common spiritual space, nations' and cultures' dialogue; nature of British and Ukrainian feminism differs in the historical conditions under which the phenomenon appeared (in the UK a woman was traditionally limited in her rights, her behavior was strictly dictated by the social tradition, her fate was foreseen by the unequal laws, whereas in Ukraine a woman had a right for education, was eligible to receive inheritance, she lived in a more flexible mental and cultural surrounding); feminism and its ideas in British and Ukrainian literatures are quite different in their manifestation rate, its position aggression (in British literature the problem is strictly outlined, dissatisfaction is expressed, feminism postulates and propaganda are present); though in Ukrainian literature there isn't any special accentuation on the problem, rather a strong woman depiction is obvious); to describe British literature of the end of XIX-th – beginning of XX-th centuries it is appropriate to use the strongest definition – Feminist movement, with its manifests and strong presence in literature, whereas in Ukrainian literature having a quite strong position of a woman in society being outlined it's more appropriate to use determinations like feminist ideas, feminist philosophy.

Keywords: feminism, sex, gender, equality, modernism, stream of consciousness, feminist literature, feminist ideas, Feminist movement.

Постановка проблеми. Фемінізм як явище є принципом, що визначає духовний розвиток суспільства, зрілість епохи та дає змогу побачити історичні традиції, ментальність націй та країн. Для окреслення суті фемінізму як явища, слід зазначити, що фемінізм – явище, яке варто розглядати, як мінімум, з двох сторін. По-перше, це дійсно соціально-політичне явище, пов'язане з боротьбою жінок за рівні право і особливо за виборче право (якого на початку ХХ століття жінки не мали практично ніде у світі). По-друге, фемінізм – це також й інтелектуальне явище, філософська течія (феміністична критика, гендерна філософія), яке по своїй суті набагато різноманітніше та глибше, а ніж просто політичний фемінізм [1, с. 1]. І що найважливіше для нашого дослідження, фемінізм досить виразно проявився в зарубіжній літературі та літературній критиці, що природньо для будь-якого соціального явища.

Основні дослідження та публікації на як опираємося. У своїй роботі опираємося на дослідження таких закордонних та українських вчених, критиків літератури: Елейн Шовалтер (праці дослідниці в напрямі феміністичної критики стали базовими для нашого аналізу фемінізму в англійській та українській

літературі: історія жіночої літератури та культури, окреслення загальних проблем феміністичної критики тощо), Юлія Крістева (пропонує нам глибинні дослідження архетипів та символів жіночого, що стали в основі стереотипного сприйняття жінок в суспільстві та в літературознавчих, соціальних, психологічних, історичних дослідженнях), Оксана Забужко (пропонує найбільш ґрунтовну розвідку творчості Лесі Українки сучасними методами дослідження літературних текстів та життєпису, що дозволяє нам прочитувати творчість письменниці в глибинному психологічному, соціальному, історичному ключі), Олімпія Де Гуж (апологет, теоретик, маніфесту Феміністичного руху – її праці стали основою подальших визначень та обґрунтувань руху, тому важливі для нашого дослідження), Симона Де Бовуар (філософ, представниця феміністичної критики, праці якої дозволили нам окреслити чіткі риси, які слід шукати у досліджуваних текстах відповідного періоду).

Мета дослідження – виявити природу, ознаки, особливості англійського фемінізму в літературі і провести паралелі з українською: що поєднує та відрізняє дві культурні парадигми. Це важливо дослідити, щоб з'ясувати, чи можна до української літератури так само, як і до англійської, вживати терміни фемінізм, Феміністичний рух і в якому контексті.

Для того, щоб визначити ознаки даного явища в англійській та в українській літературах, потрібно скористатися такими методами: порівняльно-історичний (компаративістичний) та історико-культурний, а надалі відповідно: психологічний, філософський та біографічний методи з обов'язковим залученням діахронного та синхронного принципів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перші паростки фемінізму з'явилися у Франції у філософських працях Ф. М. Вольтера, Д. Дідро, Ш. Л. Де Монтеск'є. Зародження фемінізму в цій країні не дивує, адже саме тут відбулися перші соціально-політичні революції, в яких жінки активно довели свою рівність, самостійність, силу, розум і не менш складну природу, а ніж у чоловіків. Оскільки церква і надалі не визнавала рівності обох статей, то дух доволі простого соціального явища переріс в цілий політичний та філософський рух під назвою «фемінізм» (і уже з конкретними програмами та вимогами). Першим документом фемінізму (та першим документом з прав людини) слід вважати працю Олімпії де Гуж «Декларація прав жінки та громадянки» (1791 р.). Одна з ключових сентенцій цього твору: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право зійти і на трибуну» [2, с. 1], а основною думкою тут була позиція, що жінка має такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловік. Також наприкінці XVIII ст. ідеї фемінізму з'явилися у Великій Британії завдяки працям та суспільній діяльності журналістки Мері Волстонкрафт. А у 1827 р. м. Сенека-Фоллз (США) відбувся перший з'їзд американських феміністок-суфражисток, щодо дискримінації жінок в штучному патріархальному суспільстві та боротьбі за виборче право [1, с. 1].

Тож в XIX ст. в Європі та США слід окреслити три напрямки: суфражизм – відстоювання виборчого права, гуманітарний напрям – передбачав звільнення жінок через інтелектуальний розвиток та підвищення їх грамотності (тут криється велика різниця між європейками та жінками в українській культурі, де жінка мала право на освіту та спадщину з часів Середньовіччя). І третій напрям – марксистський, в якому боротьба за звільнення жінки збігається з ідеєю всезагального звільнення пролетаріату. Відповідно цей напрям найбільш був популяризований в Росії (головний ідеолог О. Колонтай), де фемінізму окремо не існувало, лише в межах вирішення проблем пролетаріату (в середині якого жінка розглядалася дійсно рівна чоловіку у всіх аспектах, зокрема і у важкій фізичній роботі).

Під час Другої світової війни фемінізм практично не виходив на перший план, адже були більш важливі суспільні питання, але його відродження припадає на діяльність Симони Де Бовуар. Її праця «Друга стаття» (1949 р.) є історико-філософським дослідженням становища жінки від найдавніших часів. Авторка відстоювала тезу, що в жінках закладені такі ж потенції, як і в чоловіках [3, с. 1]. Тож основна вимога феміністичного руху – рівноправність жінки, яка не є другою статтю (тобто другорядною). Власне ця праця і ознаменувала початок фемінізму.

Однак, не слід забувати, що свою велику роль в розвиток Феміністичного руху зіграла англійська культура, політика, література і не лише в особі Мері Волстонкрафт. Саме в Англії в кін. XVIII ст. піднявся протест серед жінок, щодо власних свобод (здебільшого на це вплинули події у Франції та праці французьких філософів: Вольтера, Монтеск'є), ці ж віяння дістали відображення і в літературній творчості. І що найбільш значиме – це той факт, що перше офіційне «Товариство жіночого виборчого права» було утворено і функціонувало саме в Англії. Розквіт феміністичних поглядів припав саме на кінець XIX – початок XX ст. в англійській літературі, публіцистиці та критиці.

Яскравою представницею модернізму та феміністичної англійської літератури є англійська письменниця Вірджинія Вулф. Феміністичними ідеями пронизана уся її творчість: романи, нариси, публіцистика, епістолярій. До того ж вона проявила свій талент не лише як романістка, а також і як публіцист та літературний критик в питаннях свободи особистості, рівності, місця жінки у суспільстві тощо. Всі ці гострі соціальні теми статей відображені в її романах та дослідженнях.

Найбільш легшим в феміністичному контексті є твір «Місіс Деллоуей», адже наскрізно він є роман-спогад, в якому тонкою лінією проступає ідея свободи та самостійності. Тут варто зауважити, що тема шлюбу і його роль в англійському суспільстві дуже часто згадується в літературі, як певний наріжний камінь в оцінці стану суспільства та його усвідомленості. Від так Місіс Деллоуей в однойменному романі, в

потоці своїх численних думок, переконається, що в шлюбі має бути вільність, незалежність одне від одного [13]. Клариса порівнює свого чоловіка з колишнім коханим, адже вона не мусить з ним ділитися куди їде, а він, в свою чергу, не мусить звітувати їй. І зовсім протилежний життєвий сценарій чекав би її з попереднім коханим – їй би довелося постійно звітувати і бути обмеженою у свободі своїх дій. Але у читача, впродовж роману, виникає питання стосовно свободи як прояву кохання, чи вияву байдужості? Адже порівнюються почуття до двох чоловіків: до одного були суто прагматичні плани (зумовлені вимогою часу), а до іншого – почуття кохання.

Зовсім чітким літературний твором на тему фемінізму став роман «Орландо», особливо в другій (умовно) його частині. Цей роман потоку свідомості містить в собі і проблему статей загалом притаманну для того часу і проблему гендерної статі (поведінка), а також тему шлюбу, гетеросексуального та одностатевого потягу, конфлікт поглядів аристократії та простого люду, самовизначення людини, сенсу її життя, утвердження, пошуку щастя та еволюцію поглядів. Хоча у першій (умовно) частині твору герой постає перед нами досить ліричним, романтичним, чуттєвим, зовсім не сильною особистістю (досить жіночним), проте лише після перевтілення, він починає розуміти жінок, любити себе і бути щасливим в тілі жінки, а на завершення повністю зливається з собою-жінкою, проте тут жінка не в класичному, на той час, розумінні, а дійсно вільна від упереджень. Так в романі В. Вульф зобразила еволюцію свідомості людини, коли вона гармонійна зі світом і не обмежує ні себе в правах, ні інших, тим паче за ознакою статі. Орландо навіть зробила висновок, що тепер вона розуміє свою кохану Сашу, яка її покинула, коли Орландо була ще чоловіком. В романі міс Орландо залюбки перевтілювалася в образи різних чоловіків та жінок, щоб пізнати життя з усіх боків і також зустрічалася з різними жіночими спільнотами, які розповідають: як їм набридло грати за правилами чоловіків, грати очікувані ролі стереотипних жінок, не проявляти власних бажань та інтересів. Ба більше, героїня неодноразово згадує, що існують риси, які прийнято вважати суто жіночими, але вони є цілком природними для чоловіків і ось одна з них: «чоловіки впадають в плач так само часто, як жінки, це Орландо знав зі свого власного чоловічого досвіду» [4]. Зрештою героїня знаходить своє кохання і навіть бере шлюб, який охарактеризувала, як певний символ, бо тепер вона повноцінний член суспільства, який живе за вимогою часу, може далі бути собою і не мусить нікому нічого доводити. А коханого вона знайшла зі збіднілого роду, вільного і також не позбавленого психологічного перевтілення, адже впродовж їхніх стосунків вони з'ясували, що Орландо – це чоловік, а Шел – жінка, а потім все знову ставалося навпаки. І в такому вільному шлюбі вона була абсолютно собою, щаслива і з радістю чекала Шела з морських подорожей. І тут бачимо ту саму позицію автора стосовно шлюбу, як і в романі Місис Делловей. В цьому контексті слід звернутися до біографізму: тема свободи та шлюбу дуже важлива і болюча для В. Вульф, адже у своїх листуваннях вона постійно на цьому наголошувала. У неї були складні стосунки з авторитарним, конфліктним батьком. І навіть після його смерті вона не змогла відпустити травматичні стосунки та звільнитися від нього психологічно. Що ж до теми одруження, то Вірджинія таки вийшла заміж за журналіста Леонарда Вульфа, щоб спокійно займатися своїми справами, адже більше суспільству вона нічого не була вина – шлюб за вимогою часу. І дійсно, її шлюб був сповнений свободи, любові, розуміння, дружби, але не кохання та фізичної близькості.

У романі «Орландо» тема перевтілень чоловіків у жінок та навпаки, наскрізно проходить через усю сюжетну лінію. Так ми можемо спостерігати яскраве перевтілення Орландо, таємниче та незбагнене перевтілення Ерцгерцога Румунії та дивне психологічне роздвоєння на статі Шел. Проте життя героїні розтягнуто на 300 років, що дозволяє припустити, що це роман потік свідомості однієї особистості, яка живе, засинає (помирає), знову прокидається (воскресає), яка удосконалювалася та впродовж цього часу живе в обрізі та тілі чоловіка, жінки (жінки з гомосексуальними та гетеросексуальними вподобаннями).

«Я расту» [4] – це одна з важливих фраз роману, що є символом удосконалення своєї свідомості, поглядів, сприйняття світу. І це не применшує значення її життя як чоловіка, просто це означає, що дійсно стати повноцінною особистістю – це прийняти себе різного та себе різну: зі своїми слабкостями, мріями, прагненнями, суперечностями. Тому можна зробити висновок, що роман «Орландо», це роман не лише про утвердження жінки і найкраще втілення філософії фемінізму в літературі, це також дидактичний роман пізнання самого себе, удосконалення свого духовного світу, вміння поважати кожного і розуміти кожного незалежно від статі та поглядів – це роман рівності.

Тож маючи певні враження стосовно фемінізму в Європі та його прояви в англійській літературі на прикладі творчості Вірджинії Вульф, можемо звернути свій погляд на роль жінки в українській культурі та з'ясувати, чи дістав свій природний розвиток фемінізм тут. Абсолютно унікальним для нашого питання є творчість трьох українських письменниць другої половини XIX ст. – початку XX ст. Олени Пчілки, О. Кобилянської, Лесі Українки. З яких найбільш глобальною є постать саме Лесі Косач як генія українського модернізму. Її творчість звичайно можна вивчати без звернення до біографізму, але це буде дуже обмежене прочитання творчості, а щоб з'ясувати справжню суть та природу її філософського світу, треба звернутися до виховання, умов життя, кола спілкування, авторитетів, саме тоді картина відкриватиметься найбільш об'єктивно.

Творчість та перекладна діяльність Лесі Українки стали дуже досліджуваною темою в колах українських і закордонних літературознавців. Це цілком обґрунтовано інтересом до її духовної, культурної

позицій, глибокої багатогранної та цілком європейської, в світовому контексті, творчості. І будучи такою великою, плідною в світовому масштабі письменницею, вона була жінка і достатньо незалежна (що було дещо контраверсійно на той час у світі чоловіків, чоловічої літератури та чоловічої літературної критики). Та чи таким вже чоловічим світом була освічена, інтелігентна Україна того часу?

І тут варто приділити більше уваги цій темі, темі з'яви жінки провідника, жінки рівної чоловіку (адже в культурному контексті патріархальної свідомості: месія, пророк, просвітителю - лише чоловічого роду). Доцільно назвати Лесю Українку «лицаресою» української культури та літератури (цей епітет щодо неї запропонувала Оксана Забужко у своїй праці «Notre Dame ed 'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» [5, с. 1]. На противагу радянській традиції, що пропагувала сприймати Лесю, як жінку революціонерку, що ще й до того бореться з важкою хворобою – образ Великої хворої. Слід додати, що не аби-яку частку до того її образу вклав Іван Франко, який писав про бідну хвору дівчинку, хоча швидше в величому контексті, де хвороба є другорядна по відношенню до письменницького духу. Ось у літературному портреті про Лесю Українку в якому він ставить її в один ряд з Тарасом Шевченком Іван Франко пише: «Україна не чула такого сильного і гарячого поетичного слова, як і з уст сеї слабкої, хворої дівчини. Джерело цієї сили любов до людей, до рідного краю і людських ідеалів, віру в кращу будучину» [6, с. 2]. Але радянсько-російська наука підхопила лише епітет «хвора» і перетворила Лесю у «Велику хвору», творчість якої уже немає особливого значення. І це дуже нівелювало її значний культурний вплив, унікальність як письменниці і культурної діячки кінця XIX – початку XX ст., яка стала третьою в колі великих геніїв української літератури: Тараса Шевченка та Івана Франка. Окрім того, її творчість не позбавлена впливу одного та іншого. Зокрема Шевченківський романтизм гармонійно перетворився в Лесин неоромантизм, хоча це мабуть лише один із факторів впливу, адже мати Лесі (Олена Пчілка) захоплювалася і любила фольклор, що цілком природно передалося і дочці. Творчість Лесі Українки багата на різножанровість. Передусім це дуже показово на прикладі драматичного роду літератури, якому в останні роки життя письменниця приділяла чи не найбільшу увагу: драматична сцена, діалог, етюд, драматичні поеми, драми, фантастична драма, драма-феєрія. Як бачимо тут набагато більше пошуків та методів зображення літературного слова, ніж у великій плеяді тогочасних письменників і це вже підносить її далеко вище ніж просто «хвора бідна дівчина». Це все різноманіття української драми в творчості письменниці ставить її в один ряд з драматургією Чехова та Ібсена. Вона без оголошення та потреби звоювала утверджувала роль жінки в суспільстві (на противагу англійському фемінізму першого періоду). І тут варто ґрунтовніше розглянути нове віяння тієї доби – фемінізм в Україні та з'ясувати, чи можна застосовувати поняття Феміністичний рух в контексті української культури.

Лесю Українку та її соратницю і подругу Ольгу Кобилянську можна цілком долучити до першої хвилі української жіночої літератури в напрямку фемінізму (і не лише тому, що вони жінки). Щодо Лесі, то фемінізм в її творчості дещо неусвідомлений, теоретично і критично не обґрунтований, але цілком відчутний в образах героїнь: модерного зображення жіночого в контексті культури та філософії. Фемінізм письменниці можна назвати делікатним і підсвідомим. Але її героїні не несуть феміністичного характеру в традиційному розумінні, від них ми не чуємо маніфестів, постулатів, але вони постійно в пошуку питання волі, вірності, честі, самовизначення та утвердження. До прикладу у творі «Одержима» Міріам – не зовсім жінка в звичному соціальному контексті, окрім лише звертання, яке до неї лунає у творі з боку людей та Месії – «жінко» [7]. Міріам наче загальний образ не лише жінки-апостола, що прагне збагнути істину, відстояти свою думку та віру по-лицарськи (як Жанна Дарк), але вона постає узагальненим символом інтелектуала несприйнятим суспільством, того, хто живе швидше за свій час, хто розуміє історичні та суспільні процеси глибше. Дуже показовими є слова Месії: «уперта річ твоя, ти мов рабня, що знає волю пана і не слуха...» [7] – через месію промовляє цілий світ стереотипного у суспільстві ставлення до жінки, але вона протистоїть і утверджує свою позицію, навіть під загрозою погібелі. Адже попри віру людей, важко заперечити внесок церкви в дискримінацію «другої статі» [2], але Л. Українка створює образи, що перевищують усі стереотипи та авторитети утверджуючи місце жінки у світі.

Особливим для нашого дослідження є також поетична драма «Камінний господар», в якому нас цікавлять два жіночі образи – Делорес та Анна. Образ Делорес дуже перекликається з образом Міріам («Одержима»): вони жертівні, вірні, безстрашні, непохитні і незважаючи на приреченість ситуації та долі ідуть наміченим, непростим шляхом, хоча мусимо визнати, Делорес все ж слабкіша героїня, адже іде в монастир – вона готова бути собою, але схиляється під натиском стереотипів. Інша ж героїня – Анна, готова бути вільною, сильною, готова до влади (інструментом якої був її чоловік, а потім мав стати Дон Жуан), проте світ ще не готовий прийняти її такою (знову символ особистості, що випереджає час). Характеризуючи Анну, вона постійно в діалогах торкається питання волі та моралі: «я хотіла лиш перевірити, чи справді хоч одна людина вільна, чи то все тільки «мавританський стиль...» [8]. Але Анна все ж ставить себе вище суспільства (стереотипів, правил), про це свідчать її сни про гору, замок та недосяжність в ньому принцеси, де гора її фундамент – тут також проступає сильна позиція, власний вибір, воля (яка була можливо в тих історичних обставинах): «командор мій – то сама гора, а лицаря щасливого немає ніде на світі» [8]. Слід охарактеризувати стосунки Анни з доном Гонзаго (командор), який нав'язуючи їй ідеали та погляди все ж дозволяє вільно висловлювати супротив (хоча висловлюючи його Анна слідує бажанням чоловіка, щоб потім досягти мети) – безперечно це вільний, хитрий, вольовий, владний образ

жінки, яка розуміє свій потенціал, намагається втілити свої амбіції, але наражається на ще не зрілий світ у фінальній сцені з'яви привида загиблого дона Гонзаго.

Тож Лесина незалежність – в її творчості, в її героїнях, тобто справжня боротьба за рівність через інтелект, самовираження в науці, мистецтві, суспільній діяльності – це український нетиповий фемінізм, який не потребує агресивного утвердження. В її творах жінка рівна чоловікові і Леся Українка саме така, вона вихована джентльменами у свободі та просвітлені. Адже на її м'яку феміністичність досить вплинуло чоловіче інтелегентне, вишукане, шляхетне, благородне оточення. Її виховували і з нею спілкувалися чоловіки саме як з особистістю, абсолютно рівною і спроможною на високі інтелектуальні звершення, як і освічені чоловіки того часу. На її особистісне становлення безумовно вплинуло спілкування з Михайлом Драгомановим, Миколою Лисенком та їх оточенням, навіть листування з Іваном Франком. Саме тому Лесина інтелегентність так успішно достукується до нас більшою мірою, а ніж емансипована, феміністична європейська література кінця XIX – початку XX ст.

В делікатному протистоянні чоловічій культурі і літературі в Україні її творчість можна порівняти з англійською письменницею XII–XIII ст. Джейн Остен, яка своїми творами примушувала жінок задуматися над власною долею та залежністю і приреченістю традиції бути вічною дружиною і додатком до особистості чоловіка. Про цю ж проблематику уже на зламі XIX – XX ст. досить яскраво ідеться в романі «Сага про Форсайтів» Джона Голсворсі. Леся Українка звичайно пише дещо в іншому ключі: демонструє незалежність жінки, її силу, дух, який насправді вільний від міфу другорядного елементу у світі чоловіків: образ Міріам в поемі «Одержима» [7], Делорес та Анна в «Камінному господарі» [8], образ Касандри в однойменному творі – «Касандра» [9]. В цих чудових літературно-драматичних шедеврах Леся культивує образ жінки духовного повстанця, жінки утаємниченої, жінки-універсуму – «Великої матері», берегині, просвітительки, жінки-влади. Її душа – наче лицарський обладунок великого духу, духу Творця, Універсуму, та таких архетипних вічних істин, в пошуках яких людина знаходиться впродовж усього свого життя.

Лесин літературний образ жінки безперечно жіночний, але не в такому контексті, в якому ми звикли це сприймати, а в контексті «феміністичного конструктивізму» [10, с. 389]. Вона наче безтілесна, наче наджінка, як її героїні і це цілком виправдано можна підкреслити словами Дон Жуана: «ви мов не жінка і чари ваші більші від жіночих» [8]. Однак зважаючи на особливість поглядів та світосприйняття письменниці та її героїнь, вона жодному разі не пригнічує чоловічий бік культури, вона утверджує рівність і єдність двох складових природи в єдину силу. В Лесі це виходить невимушено, без натиску і потреби утвердження, якщо порівнювати її творчість з В. Вульф, яка у свої творах змушена наголошувати на рівності, свободі самовизначення, свободі бути собою. Так в романі «Орlando» письменниця наголошує, що чоловік і жінка абсолютно рівні, а відрізняють їх соціальні очікування та соціальні ролі: «вони десять хвилин підряд шалено розігрували партію чоловік-жінка» – так звана соціальна рольова гра, в якій навіть одяг визначає наші манери та стиль поведінки: «а потім поносивши певний час спідниці, Орlando помітно змінилася. Жіночі руки зайняті – утримуючи шовкові шалі, що спадає з плечей. Чоловік відкрито дивиться в лице світу наче створеному за його потребами та смаком... Жінка споглядає світ тихцем, майже з підозрою. Але носили б вони одну і ту ж одяг, хто знає, можливо їхні погляди і не відрізнялися» [4]. Як бачимо, тут цілком явно присутні ознаки пізніше «народженої» гендерної філософії, де стать – категорія психологічна: право бути чуттєвим притаманно також і чоловіку, а вольовою та рішучою – жінці, тож цілком природньо, що ці риси поєднуються в одній людині: «суміш в ній чоловічої і жіночої природи, почергово отримували перевагу» [4]. Описуючи поведінку Орlando письменниця від імені інших героїнь пише: «вона не витрачає час на вибір сукні, не стуркує своє життя з запалом і фанатизмом, не прагне влади, не може витримувати страждання, біль людей та тварин, але в той же час Орlando ненавидить займатися господарством, вільно тримається в сідлі, відважна, любить випити та обожнює азартні ігри» [4].

Що ж до Лесі Українки, то Олександра Забужко у «Notre Dam ed 'Ukraine...» роблячи висновок щодо особистості письменниці з огляду на її героїнь «Представляти її архетипальним утіленням української жіночости не випадає... Леся Українка — це для нас насамперед героїня знятої, у гегелівському сенсі, тілесности, отой самий прапервісний «святий дух» жіночого роду, що він же й Мавка у фіналі «Лісової пісні» [5, с. 5]. На думку дослідниці саме жінкою в цілком архетипному розумінні є мати Лесі – Олена Пчілка (в контексті «феміністичного есенціалізму» [10, с. 388]), що власне можна помітити при порівнянні творчості матері та дочки [5, с. 65]. І ось у цьому весь м'який філософський фемінізм Лесі – показати провідну роль жінки як особистість вільну, сильну, освічену, здатну боротися, кохати, бути різною і рівною. А не європейський фемінізм, який дещо завойовницьке прагнув уваги і намагався відвоювати культурний простір у чоловіків, за що наражався на неадекватне сприйняття тоді ще не готової публіки. Та така манера боротьби «за місце під сонцем» цілком зрозуміла зважаючи на дійсні обмеження щодо ролі жінки в європейському суспільстві тих часів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, щоб зобразити дві різні природи фемінізму, протилежні методи боротьби та утвердження, ми провели порівняльний аналіз творчості епатажної Вірджинії Вульф та Лесі Українки. Їх поєднує стать, навіть приблизно однаковий вік, доба, еволюція культури, філософії, соціальні процеси та інтелектуальна, вишукана, вільна сила слова. Все це вказує на невідривність української літератури і культури від європейської та світової. Адже один

культурний простір Європи, єдиний дух історії викликають схожі образи, емоції, поривання, проте соціально-культурні та історичні умови розвитку народів та націй, зумовлюють різні форми проявів, інтенсивність одних і тих же явищ.

Тож творчість та біографія Лесі Українки доводить, що українській культурі не характерний фемінізм, як його звикли сприймати в Англії. І в Україні він або має цілком інший характер, або ж узагалі йому немає ґрунту для розвитку, оскільки українці нація освічена і авторитетність жінок одна з ознак давнього українського соціуму. Адже лише в світі де цінують Берегиню роду, Мати, Соратницю, Подругу, Посестру міг виникнути культ Діви Марії [11, с. 151], варто тут і згадати про особливе місце землі-Метарі, Батьківщини, Церкви української та покровительки – Діви-Марії для української лицарської та лицарської козацької традиції. Це дійсно особлива ознака української культури і результат ментальності народу, що сформувалася з давніх давен на особливих духовних цінностях. Зі свого боку Вірджинія Вулф у своїх романах хотіла довести рівність статей, право жінки на свободу бути собою, відкинути оціночні судження стосовно будь-якої зі статей: хто що мусить робити і як виглядати. І це також доводить справжню стурбованість становищем жінки в Англії XIX – початку XX ст. та попередніх часів: намагання утвердити її право на освіту, працю, обирати кохання та робити будь-який вибір. Англійська література дійсно боролася і завойовувала право для жінки, що зумовлено історичними, соціальними умовами та правилами життя, які для них визначили чоловіки.

Тож у нашому дослідженні ми з'ясували, визначили та описали особливості фемінізму в англійській та українській літературі кінця XIX – початку XX ст.: англійська література та українська розвивалася за схожими соціально-культурними віяннями і це доводить єдиний духовний простір, діалог культур та націй; природа англійського та українського фемінізму відрізняються історичними умовами виникнення проблеми (в Англії віддавна жінка мала обмежені права, її поведінка була чітко продиктована соціальною традицією, її доля була визначена нерівними законами, а в Україні жінка мала право на освіту, отримувала спадщину, жила в більш гнучкому ментально-культурному просторі); фемінізм та його ідеї в англійській літературі та українській досить різняться за інтенсивністю вираження, агресивністю позиції (в англійській – чітко прописується проблема, висловлюється незадоволення, пропаганда та постулати фемінізму; в українській – відсутній особливий акцент на проблемі, але очевидним є констатуюче зображення сильної жінки); для опису англійської літератури кінця XIX – початку XX ст. цілком доречним буде вживання найсильнішого визначення – Феміністичний рух, з його маніфестами та сильним проявом в літературі, а от в українській літературі окреслюється досить сильна позиція жінки в суспільстві де фемінізм не є соціальним явищем зумовленим історичними причинами, тому тут природніше вживати визначення – феміністична ідея, феміністична філософія.

Результати та ідеї, що були висунуті у даній статті можуть мати продовження в дослідженнях інших письменників англійської та української літератури, а також цілком можуть бути використані в подальшому порівняльно-історичному, історико-культурному аналізі європейської, американської, латино-американської, азійської літератур, в контексті дослідження розвитку та особливостей феміністичної літератури і феміністичної критики в різних культурних парадигмах.

Література

1. «Что такое феминизм?». URL: <https://postnauka.ru/faq/44150> (дата звернення: 20.05.2020).
2. Де Гуж О. «Декларация прав женщины и гражданки» цитати. URL: <https://www.livelib.ru/author/642919/quotes-olimpiya-de-guzh> (дата звернення: 19.06.2020).
3. Де Бовуар С. «Друга Стать». URL: http://librebook.ru/the_second_sex (дата звернення: 20.05.2020).
4. Вулф В. Орландо. URL: http://lib.ru/INPROZ/WULF_W/orlando.txt_with-big-pictures.html (дата звернення: 22.05.2020)
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. URL: <http://www.rulit.me/books/notre-dame-d-ukraine-ukrainka-v-konflikti-mifologii-read-249370-1.html> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Франко І. Про Лесю Українку. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/krstat/printout.php?id=6> (дата звернення: 15.04.2020).
7. Леся Українка. Касандра. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514> (дата звернення: 16.04.2020).
8. Леся Українка. Камінний Господар. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=501> (дата звернення: 16.04.2020).
9. Леся Українка. Касандра. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10382> (дата звернення: 16.04.2020).
10. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А. А. Гришанов. Москва : АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. 1312 с.
11. Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство: Посібник. Київ : Академвидав, 2003. 392 с.
12. Дубініна К. Метафізика образу в поезії Дмитра Туптала й Івана Величковського. *Дмитро Туптало у світі українського бароко: Збірник наукових праць «Львівська медієвістика»*. Львів: Артос – Априорі, 2007. С. 147–152.
13. Вулф В. Мисис Деллоуэй. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=2245&p=1 (дата звернення: 17.06.2020)
14. Леся Українка. Документи і матеріали. Київ : Наукова думка, 1971. 482 с.
15. Шовалтер Е. Феміністична критика у пуші. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. 2 вид., доповнене. Львів, 2001. С. 680–702.
16. Крістева Ю. Stabat Mater. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. 2 вид., доповнене. Львів, 2001. С. 662–679.

References

1. «Chto takoe feminizm?». URL: <https://postnauka.ru/faq/44150> (data zvernennja: 20.05.2020).
2. De Guzh O. «Deklaratsiya prav zhenschiny i grazhdanki» tsitati. URL: <https://www.livelib.ru/author/642919/quotes-olimpiya-de-guzh> (data zvernennja: 19.06.2020).

3. De Bovuar S. «Drugha Statj». URL: http://librebook.ru/the_second_sex (data zvernennja: 20.05.2020).
4. Vulf V. Orlando. URL: http://lib.ru/INPROZ/WULF_W/orlando.txt_with-big-pictures.html (data zvernennja: 22.05.2020)
5. Zabuzhko O. Notre Dame d'Ukraine: Ukrajinka v konflikti mifologhij. URL: <http://www.rulit.me/books/notre-dame-d-ukraine-ukrainka-v-konflikti-mifologij-read-249370-1.html> (data zvernennja: 10.04.2020).
6. Franko I. Pro Lesju Ukrajinku. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/krstat/printout.php?id=6> (data zvernennja: 15.04.2020).
7. Lesja Ukrajinka. Oderzhyma. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514> (data zvernennja: 16.04.2020).
8. Lesja Ukrajinka. Kaminnij Ghospodar. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=501> (data zvernennja: 16.04.2020).
9. Lesja Ukrajinka. Kasandra. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=10382> (data zvernennja: 16.04.2020).
10. Vsemirnaya entsiklopediya: Filosofiya / glavn. nauch. red. i sost. A. A. Grishanov. Moskva : AST, Mn.: Harvest, Sovremennyiy literator, 2001. 1312 s.
11. Zborovsjka N. V. Psykhoanaliz i literaturoznavstvo: Posibnyk. Kyjiv : Akademvydav, 2003. 392 s.
12. Dubinina K. Metafizyka obrazu v poeziji Dmytra Tuptala j Ivana Velychkovsjkogho. *Dmytro Tuptalo u sviti ukrajinsjkogho baroko: Zbirnyk naukovykh pracj «Ljvivsjka medijevistyka»*. Ljviv: Artos – Apriori, 2007. S. 147–152.
13. Vulf V. Missis Dellouey. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=2245&p=1 (data zvernennja: 17.06.2020)
14. Lesja Ukrajinka. Dokumenty i materialy. Kyjiv : Naukova dumka, 1971. 482 s.
15. Shovalter E. Feministychna krytyka u pushhi. *Antologhija svitovoji literaturno-krytychnoji dumky XX st. / za red. M. Zubryckoji. 2 vyd., dopovnene*. Ljviv, 2001. S. 680–702.
16. Kristeva Ju. Stabat Mater. *Antologhija svitovoji literaturno-krytychnoji dumky XX st. / za red. M. Zubryckoji. 2 vyd., dopovnene*. Ljviv, 2001. S. 662-679.

Надійшла / Paper received: 04.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 02.11.2020